

УДК 658.1:330.35

Сталинська О.В., Коверга С.В., Гайдатов О.В.

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ НА ОСНОВІ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Досліджено проблему використання принципів сталого розвитку при управлінні промисловими підприємствами. Виявлено недоліки представлених в літературі підходів до сталого розвитку на мікрорівні та їх невідповідність парадигмі сталого розвитку в трактуванні ООН. Сформульовано основні чинники, що обумовлюють доцільність управління промисловими підприємствами на основі принципів сталого розвитку.

Ключові слова: промислові підприємства, управління, сталий розвиток

The problem of using the principles of sustainable development in the management of industrial enterprises was studied. Shortcomings in published approaches to sustainable development at the micro level, as well as their discrepancy with the paradigm of sustainable development in the interpretation of the UN was revealed. The basic factors explain the expediency managing industrial enterprises on the basis of sustainable development principles were formulated.

Keywords: industrial enterprises, governance, sustainable development

Парадигма сталого розвитку виникла як відповідь міжнародного співтовариства на соціальні та екологічні проблеми суспільства споживання і знайшла широке відображення у програмних документах ООН та інших міжнародних організацій, а також роботах наукових установ та окремих дослідників. Однак, на відміну від макросистем, тематика сталого розвитку на рівні окремих підприємств залишається недостатньо проробленою – ані в науковій літературі, ні в практиці керівництва промисловими підприємствами немає єдиної думки і достатнього розуміння доцільності впровадження принципів сталого розвитку, а також того, у чому має полягати втілення принципів сталості. Розуміння важливості сталого розвитку суспільства, в цілому, а також окремих його сфер його діяльності, насамперед економіки, в останні десятиліття продовжує зростати, трансформуючись і адаптуючись в залежності від соціальних, екологічних, економічних і геополітичних умов різних країн і сфер проведення досліджень.

Поняття сталого розвитку є результатом консенсусу між політиками, членами недержавних організацій і вченими, і припускає, що вирішення екологічних та соціальних проблем можна успішно поєднати з економічним розвитком. За визначенням ООН, поняття розвитку не тотожне простому зростанню (економічному, технологічному тощо), а має на увазі вдосконалення та всебічні якісні зміни. Найбільш чітко визначення сталого розвитку, що на даний момент є базовим, було запропоновано в доповіді ООН «Наше спільне майбутнє», 1987 р. [1]: «сталій розвиток це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Аналіз літератури з тематики сталого розвитку підприємств, зокрема [1, 2, 3, 4, 5], дозволяє зробити наступні висновки:

- основу парадигми сталого розвитку становлять програмні документи ООН, в яких сталий розвиток суспільства і планети Земля, в цілому, трактується як такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби;

- існують різні підходи до визначення сталого розвитку підприємств, які, головним чином, зводяться до визначення сталості як безперервного зростання кількісних і якісних показників, здатності адаптуватися до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, повертатися на траєкторію зростання після отримання негативних зовнішніх впливів;

- у вітчизняних і західних публікаціях спостерігається переважання різних підходів до сталого розвитку підприємств – у вітчизняній літературі упор робиться на сталий розвиток,

як стабільне функціонування в довгостроковій перспективі, у той час, як у західній літературі вже почав простежуватися ухил в трактуванні сталого розвитку підприємства з урахуванням цілей сталого розвитку суспільства;

- в переважній більшості публікацій, присвячених сталому розвитку підприємств, ігноруються інтереси власників підприємств і робиться акцент або на задоволенні інтересів держави, або на довгостроковому розвитку самого підприємства (яке всі свої ресурси використовує на створення потенціалу розвитку, вдосконалення виробництва тощо);

- відсутні комплексні підходи, які поєднували б у собі врахування парадигми сталого розвитку в розумінні програмних документів ООН (зокрема, з точки зору соціальної відповідальності та екології), інтересів власників, а також цілей стабільного функціонування підприємства в сьогоденні та майбутньому.

Метою роботи є обґрунтування доцільності управління промисловими підприємствами на основі принципів сталого розвитку (в трактуванні ООН).

Як показав аналіз літератури, публікації про впровадження практик сталого розвитку на конкретних підприємствах практично не зустрічаються в загальному обсязі публікацій з питань сталого розвитку. Це пояснюється, насамперед, тим, що, на думку дослідників, підприємства, в основній своїй масі, орієнтуються виключно на отримання прибутку та економічного ефекту і не схильні добровільно брати на себе зобов'язання в екологічній та соціальній сфері.

Тим не менш, все більш широке поширення у світі набувають соціально-та екологічно-відповідальні форми функціонування промислових підприємств. Більше того, загальновідомо, що системи, засновані виключно на примусі, не будуть працювати ефективно, що ще більше актуалізує завдання розробки підходів до впровадження постулатів сталого розвитку у функціонування промислових підприємств та їх інтеграції в практику прийняття рішень на підприємствах. Так, в роботі Я. Кенцель і Г. Кок [6] зазначається, що добровільні екологічні програми (ДЕП) стали відігравати помітну роль у боротьбі зі зміною клімату та в справі зниження впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. У багатьох галузях обов'язкові нормативи з охорони навколишнього середовища виявилися недовірними і не мали підтримки з політичних та економічних причин. При цьому переважним підходом до розробки екологічних та енергетичних програм, як при нормативній, так і при добровільній їх реалізації традиційно є використання технічних і економічних міркувань, не враховуючи поведінкові аспекти керівників і власників підприємств. Дослідниками не береться до уваги той факт, що керівники підприємств не будуть впроваджувати екологічні та соціальні програми до тих пір, поки не переконаються, що вони не завдадуть шкоди досягненню основних цілей підприємства.

Під сталим розвитком промислового підприємства буде розумітися такий розвиток, який задовольняє інтереси власників підприємства, потреби поточного функціонування та розвитку виробництва, створюючи умови для довгострокового стабільного функціонування підприємства і сприяючи при цьому розвитку суспільства та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище.

Існує безліч робіт, присвячених стратегічному управлінню та плануванню, проте більшість з них не враховують потреб довгострокового збалансованого функціонування підприємств з позицій їх сталого розвитку, що має здійснюватися з урахуванням інтересів власника, потреб довгострокового розвитку виробництва і збуту, а також потреб суспільства та захисту навколишнього середовища.

До числа основних недоліків існуючих підходів до стратегічного управління варто віднести:

1. Недостатнє врахування інтересів власників підприємств. Можна відзначити дві категорії подібних підходів: з точки зору макроекономіки підприємства часто розглядаються переважно як «дійні корови» для бюджету, за основу визначення мети державної політики приймається максимізація податкових надходжень. Більшість дослідників у галузі економіки підприємств акцентують увагу на успішному функціонуванні та розвитку підприємств як самоцілі їх існування. Безумовно, з певним ступенем абстракції можна допустити, що у підприємств, як у гравців ринку, можуть бути свої власні цілі. У реальності ж у підприємств немає своїх власних цілей, які не були би проекцією цілей власників або керівництва підприємств. Основною метою власника є виведення з підприємства коштів, у тому числі, поступове (шляхом отримання прибутку) або різке (шляхом продажу підприємства). Тому однією з основних проблем стратегічного управління є оцінка впливу виведення коштів на досягнення підприємством стратегічних пріоритетів.

2. Недостатнє врахування необхідності екологічно- і соціально-відповідальної поведінки підприємств. Така поведінка має виявлятися в добровільній (не обумовленої законодавчими, адміністративними або контрактними зобов'язаннями) реалізації екологічних, соціальних та інших суспільно-корисних заходів і програм. Однак у більшості досліджень питання екологічної та соціальної відповідальності підприємств навіть не піднімається, хоча для успішної реалізації елементів такої політики необхідно враховувати їх при стратегічному управлінні діяльністю підприємств.

3. Недостатня ступінь формалізації і практична застосовність. Багато з існуючих підходів є декларативними і складені у формі керівних принципів і побажань, або мають яскраво виражений практичний характер без достатньої наукової формалізації, або ж, навпаки. Ряд підходів має абстрактний характер, який недостатньо враховує практику функціонування підприємств. Все це перешкоджає використанню підходів як засоба підтримки прийняття управлінських рішень з прицілом на отримання конкретних застосовних результатів і рекомендацій.

Теорії і практиці управління підприємствами притаманні недоліки в тій частині, що вони не враховують потреби суспільства і навколишнього середовища. Безумовно, існує безліч робіт, присвячених реалізації екологічної та соціальної політики, як політики державного примусу до охорони навколишнього середовища, а також вилучення у підприємств коштів на громадські потреби (тобто «споживачем» таких робіт виступає держава, а не самі підприємства), однак тематика добровільної реалізації природоохоронних і природовідновних заходів, а також реалізації заходів, спрямованих на розвиток суспільства залишається проробленою недостатньо. З одного боку можна стверджувати, що власники та керівництво підприємств спочатку орієнтовані на отримання прибутку (за своєю природою) і не вважають завдання розвитку суспільства та захисту навколишнього середовища актуальними для себе до тих пір, поки до них не буде застосовано відповідний примус з боку держави, проте, з іншого боку, у світі все більш широке поширення набуває соціально-відповідальні форми поведінки промислових підприємств. Загальновідомо, що системи, засновані виключно на примусі, не функціонують ефективно. Відсутність інструментарію оцінки наслідків управлінських рішень є однією з перешкод для прийняття рішень про виділення коштів на природоохоронні та суспільно-корисні заходи. Якби підприємства могли оцінити наслідки виділення коштів на подібні заходи і переконатися, що досягнення соціальних і екологічних пріоритетів сталого розвитку може поєднуватися з реалізацією інтересів власників, а також досягненням цілей довгострокового розвитку самого підприємства, то це могло б схилити осіб, що приймають рішення, до реалізації таких заходів.

Стратегічне управління підприємством на принципах сталого розвитку має враховувати інтереси власника, потреби довгострокового розвитку самого підприємства, а також потреби суспільства і захисту навколишнього середовища.

Таким чином, залишається актуальною проблема розробки підходів до стратегічного управління діяльністю промислових підприємств, які б враховували пріоритети сталого розвитку та давали керівництву підприємств дієвий інструментарій оцінки ступеня досягнення цілей сталого розвитку, а також обґрунтування планів з урахуванням необхідності досягнення цих пріоритетів. В даному випадку стратегічне управління має орієнтуватися на найважливіші аспекти діяльності промислового підприємства в ключових сферах і не претендує на повне проникнення в процеси повсякденного прийняття управлінських рішень на всіх рівнях. Тим не менше, найбільш важливі стратегічні плани повинні складатися з урахуванням пріоритетів сталого розвитку.

Стратегічні пріоритети сталого розвитку – комплекс першочергових цілей діяльності підприємства у виділених з урахуванням галузевої специфіки сферах, досягнення яких, згідно встановленим критеріям, може характеризувати розвиток підприємства, як сталий. Можливість використання принципів сталого розвитку при прийнятті управлінських рішень на підприємствах, зокрема на промислових підприємствах, вимагає вироблення пріоритетів, або цілей сталого розвитку. Ці пріоритети, в свою чергу, повинні ґрунтуватися на критеріях, які можна виміряти і оцінити. З точки зору сталості оцінка та вимірювання є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. У процесі вимірювання визначаються параметри, що мають відношення до сталого розвитку, збираються і аналізуються дані з використанням відповідних методів. У процесі оцінки значення показників порівнюються зі стандартними критеріями (або комплексами критеріїв).

Можливість впровадження парадигми сталого розвитку в практику прийняття рішень на різних рівнях значною мірою залежить від можливості кількісної оцінки сталості, зокрема, від розробки трьох основних елементів системи оцінки: уніфікація критеріїв, визначення загальних керівних принципів, процесів і методологій, а також адекватна реалізація концепції сталого розвитку в контексті вдосконалення практики управління. Еволюція теорії і практики сталого розвитку повинна рухатися в напрямку більш активного підходу, як залучення осіб, які приймають рішення на якомога більш ранніх стадіях проектів, що переслідують цілі сталого розвитку.

Пошук відповідного інструментарію оцінки має вирішальне значення для об'єднання теорії з практикою, а також отримання успішних результатів у підвищенні сталості. Незважаючи на те, що існуючі механізми оцінки сталості є для вчених і практиків корисною альтернативою стандартним показникам, залишається недостатньо опрацьованим питання визначення найбільш важливих пріоритетів сталого розвитку та способів їх кількісної оцінки, особливо для соціальних та економічних аспектів.

Необхідно приділити окрему увагу взаємозв'язку питань досягнення пріоритетів сталого розвитку та досягнення високих показників фінансово-господарської діяльності. Якщо у підприємства на даний момент є хороші фінансово-господарські показники (або прогнози показують хороші перспективи їх досягнення в майбутньому), то це не означає автоматично, що підприємство досягає пріоритетів сталого розвитку. Вірно і зворотнє: досягнення пріоритетів сталого розвитку не гарантує досягнення в сьогоденні або майбутньому високих фінансово-господарських показників. Даний факт не знижує необхідності та доцільності врахування сталого розвитку при стратегічному управлінні діяльністю підприємств, оскільки досягнення відповідних пріоритетів створює умови для стабільного функціонування підприємства в майбутньому, нехай навіть вимір взаємозв'язку між цим двома явищами надзвичайно ускладнений. Наприклад, завдання забезпечення стабільних поставок сировини є ключовою

для промислових підприємств, проте не представляється можливим спрогнозувати, як саме відсутність її рішення позначиться на фінансових показниках підприємства. Можна провести аналогію сталого розвитку промислового підприємства і сталого розвитку людського суспільства і глобальної економіки (у постановці ООН) з тієї точки зору, що досягнення критеріїв «узгодженості процесів експлуатації природних ресурсів, напрямків інвестицій, орієнтації науково-технічного розвитку, розвитку особистості та інституційних змін» зовсім не гарантує досягнення глобальної мети «задоволення людських потреб і прагнень».

Можна стверджувати, що досягнення пріоритетів сталого розвитку підприємства буде створювати умови для досягнення інших цілей і стратегій підприємства, пов'язаних з досягненням певних фінансово-господарських результатів.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що досягнення високих (хороших) фінансово-господарських показників повинно супроводжуватися реалізацією пріоритетів сталого розвитку оскільки (а) досягнення пріоритетів сталого розвитку підприємства буде сприяти довгостроковому розвитку потенціалу підприємства досягати високих фінансово-господарських показників і (б) досягнення пріоритетів сталого розвитку підприємства буде сприяти сталому розвитку суспільства (за умови, безумовно, правильного формування пріоритетів сталого розвитку підприємства і включення в їх число цілей, реалізація яких є корисною для суспільства, зокрема, з екологічних та соціальних критеріїв). Слід зазначити, що останнім часом популярною стала тема відповідальної поведінки бізнесу. Однак у даній роботі, оскільки мова йде про обґрунтування управлінських рішень суб'єктом економічної діяльності, основний пріоритет при цілепокладанні віддається економічним інтересам підприємства його власників, а екологічні та соціальні ініціативи є скоріше елементом політики відповідальності, яка може бути реалізована за наявності в підприємства достатніх коштів. Провідну роль у забезпеченні захисту навколишнього середовища має відігравати держава та місцеві органи влади (через екологічні нормативи, податки, стандарти тощо), а промислове підприємство має адаптуватися до політики державних і місцевих органів влади. Соціально- та екологічно відповідальна поведінка, в частині, що перевищує формальні зобов'язання, стає актуальним при наявності у підприємства достатніх вільних ресурсів і без істотного негативного впливу на фінансові показники підприємства. З точки зору такого підходу прикладом прояву відповідальної поведінки підприємства буде направлення частини прибутку на реалізацію екологічних заходів або благоустрій прилеглої міської території замість спонсорування футбольних клубів або виплати надмірних бонусів керівництву, але не збільшення зарплати при зниженні обсягів реалізації. Прийняття рішень в цих сферах має розглядатися в комплексі та взаємозв'язку, а також з урахуванням інтересів власників (фактично, з урахуванням виведення власниками коштів з підприємства). Необхідно шукати баланс між інвестиціями та виведенням коштів, інвестиціями в різні сфери, виведенням коштів в інтересах власників і їх спрямуванням на реалізацію соціальних та екологічних проектів. Таким чином, стратегічне управління сталим розвитком промислових підприємств має бути орієнтоване на довгострокову підтримку необхідного рівня значення показників, що характеризують стан підприємства у зазначених сферах.

Для того щоб оцінка стану підприємства в розглянутих сферах могла використовуватися для підтримки прийняття управлінських рішень щодо стратегії сталого розвитку підприємства, вони повинні бути формалізовані до рівня комплексу конкретних чисельно-вимірних показників або конкретного переліку заходів, які й будуть відображати пріоритети сталого розвитку для досліджуваного промислового підприємства в розглянутих сферах і з урахуванням виділених галузевих особливостей.

Таким чином, відправною точкою стратегічного управління підприємством для досягнення сталого розвитку є формулювання пріоритетів сталого розвитку на основі цілей і

стратегій власників, аналізу особливостей галузі та конкретного підприємства, аналізу основних екологічних та соціальних проблем територіальної громади тощо. Далі пріоритети сталого розвитку використовуються в практиці прийняття рішень в якості цільових орієнтирів. Управлінські рішення, які приймаються на підприємстві, повинні представляти собою певний компроміс між інтересами власника (в тому числі, пов'язаними з виведенням коштів з підприємства), рішенням поточних господарських завдань підприємства, а також досягненням пріоритетів сталого розвитку (як у фінансово-господарській сфері, так і в соціальній і екологічній сферах). Все це досягається через господарську діяльність підприємства шляхом ефективного використання виробничих можливостей і ринкового потенціалу, а також шляхом створення потенціалу ефективного функціонування та розвитку в майбутньому.

На практиці досягнення цілей сталого розвитку підприємства відбувається в наступних сферах:

1. Обґрунтування рішень про виведення коштів з підприємства.
2. Обґрунтування інвестиційних рішень та рішень про розвиток виробництва.
3. Обґрунтування рішень у сфері екології та соціальної відповідальності.

Таким чином, організації стратегічного управління промисловим підприємством на основі принципів сталого розвитку пояснюється наступним:

1. Необхідність дотримання принципів фінансової стійкості підприємства з точки зору задоволення потреб як поточного функціонування, так і довгострокового розвитку.
2. Необхідність дотримання балансу між інтересами власників, екологічної та соціальної відповідальністю, а також поточного функціонування та довгострокового розвитку підприємства.
3. Необхідністю забезпечення надійних джерел сировини та стабільних ринків збуту продукції.
4. Необхідність внесення внеску в соціальний розвиток території, на якій розташоване підприємство, а також на задоволення потреб колективу в гідній заробітній платі, гідних умов праці, гідних умовах життя, а також в емоційному і культурному розвитку.
5. Необхідність підвищення іміджу підприємства (його образу в масовій свідомості, а також у контрагентів, держави, міжнародних структур і партнерів), як соціально- та екологічно-відповідального суб'єкта господарювання.
6. Можливість реалізації екологічних і соціальних проектів без істотного негативного впливу на результати фінансово-господарської діяльності та без шкоди реалізації ключових фінансово-господарських проектів підприємства.

Література

1. «Наше общее будущее» — Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития / ООН, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.
2. Journal of Sustainable Development [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jsd>
3. International Journal of Sustainable Development and Planning [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://journals.witpress.com/journals.asp?jID=17>
4. Пушкарь А.И. Моделирование управления развитием предприятий на основе согласования интересов экономических субъектов / А.И. Пушкарь, Л.В. Потрашкова // Экономическая кибернетика. – 2003. – № 1-2(19-20). – С. 22-33.
5. Ляшенко В.И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты: моногр. / В.И. Ляшенко. – Донецк: ДонНТУ, 2006 – 668 с.
6. Kientzel J. Explaining and Improving the Adoption of Voluntary Environmental Programs: A Social Cognition-Based View on Program Design, Implementation and Evaluation / J. Kientzel, G. Kok // Journal of Sustainable Development. – 2011. – Vol. 4, No. 6. – pp. 84-107.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Лепюю Р.М. 17.11.2011 р.

Надійшла до редакції:
28.11.2011 р.